

9

**OPETUKSEN
JÄRJESTÄMINEN***Pirkko Virtanen, Oiva Ikonen ja Tiina Siiskonen*

Perusopetus on järjestettävä valtakunnallisesti yleisiä kasvatuksen ja opetuksen periaatteita noudattaen. Tarvittaessa tulee lisäksi käyttää yksilöllisiä opetuksen järjestämiseen liittyviä tukipalveluita ja erityisjärjestelyjä. Perusopetuksen tehtävänä on huolehtia siitä, että jokainen oppilas kykenee suorittamaan oppivelvollisuuden omien edellytystensä mukaisesti ja saa mahdollisuuden jatko-opintojen suorittamiseen. Kielihäiriöisen lapsen opettaja tai vanhemmat saattavat opetusjärjestelyjä pohtiessaan joutua tilanteisiin, joissa tarkka tieto koululainsäädännöstä on tarpeen. Siksi tässä luvussa selvitetäänkin opetuksen järjestämisen lainsäädännöllisiä perusteita ja niihin perustuvia yksilöllisiä opetusjärjestelyjä. Koska jokaiselle erityisopetukseen otetulle tai siirretylle oppilaalle tulee laatia opetuksen yksilöllisen järjestämisen tueksi henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma eli HOJKS, luvussa annetaan ohjeita HOJKSin suunnittelua, toteutusta ja seurantaa varten. Lisäksi selvitetään koulutuksen ja oppilaan arvioinnin tehtäviä, jotka ovat muuttuneet uudistuneen lainsäädännön ja opetussuunnitelman perusteisiin tehtyjen muutosten vuoksi. Vaikka perusoikeuksia pyritään turvaamaan säädöksillä, kaikki ratkaisut ovat kuitenkin arvosidonnaisia. Siksi koulun tulee välittää opetus- ja kasvatustyössään sellaisia arvoja, jotka toisaalta edistävät yksilöllisyyden huomioon ottamista ja toisaalta lisäävät koulutuksellista tasa-arvoisuutta.

Perusopetuslain (PL 628/1998, 14 § ja muutos 477/2003) mukaisesti valtioneuvosto päättää opetuksen yleisistä valtakunnallisista tavoitteista, perusopetukseen käytettävän ajan jakamisesta eri oppiaineiden ja aineryhmien opetukseen sekä oppilaanohjauksesta. Opetushallitus puolestaan päättää perusopetuksen eri oppiaineiden ja aihekokonaisuuksien sekä oppilaanohjauksen ja muun opetuksen tavoitteista ja keskeisistä sisällöistä sekä kodin ja koulun yhteistyön ja oppilashuollon keskeisistä periaatteista ja oppilashuollon tavoitteista. Valtakunnallisten opetussuunnitelman perusteiden nojalla koulutuksen järjestäjä hyväksyy paikalliset opetussuunnitelmat, joita on tehty kunta- ja koulukohtaisesti. Tällöin opetuksen järjestäjällä on mahdollisuus lisätä koulun ja sen sidosryhmien vaikutusvaltaa opetussuunnitelmatyössä, mikä mahdollistaa koulun henkilöstön sitoutumisen opetuksen kehittämiseen, selkeyttää koulutuksen arvopohjaa, kehittää monipuolisesti virikkeistä ja turvallista koulua ja vapauttaa paikalliset voimavarat opetuksen kehittämiseen. Myös paikalliset erikoispiirteet voidaan tällöin ottaa paremmin huomioon opetuksessa ja tiedon tasoa voidaan kohottaa. Näin saadaan myös vahvistettua oppilaiden oppimisen valmiuksia sekä kasvua vastuullisiin valintoihin ja itsenäisiin päätöksiin kykeneviksi kansalaisiksi.

Uuden perusopetuslain (PL 628/1998) mukaan jokaiselle erityisopetukseen otetulle tai siirretylle oppilaalle tulee laatia opetuksen yksilöllisen järjestämisen tueksi henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma, josta yleisesti käytetään lyhennettä HOJKS. HOJKSin laatimista varten Opetushallitus on antanut määräyksen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa. Niissä määrätään myös siitä, mitä HOJKSin tulee sisältää ja keiden velvollisuus on laatia se. Opetusta järjestettäessä tulee ottaa huomioon kaikkien erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden yksilölliset oppimisvaikeudet sekä heidän tarvitsemansa tukipalvelut ja suunnitella koulupäivä, opetus, oppimisympäristöt ja muut toiminnot heille sopiviksi. Kasvatuksessa on kiinnitettävä erityistä huomiota oppilaiden aloitekyvyn ja itseluottamuksen herättämiseen ja tukemiseen. Lisäksi oppilaalle tulee selvittää, miten hän voi saada erityisopetusta ja tarvittavat oppilashuoltopalvelut myös jatko-opintojen aikana perusopetuksen jälkeen.

OPETUKSEN JÄRJESTÄMINEN PERUSTUU UUDISTETTUUN LAINSÄÄDÄNTÖÖN

UUSI PERUSTUSLAKI. Suomen uusi perustuslaki tuli voimaan 1. 3. 2000. Sen toisessa luvussa määritellään kansalaisten perusoikeudet, kuten se, että ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä ja että ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan esimerkiksi sukupuolen, iän, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavalla tavalla.

Jokaisella on oikeus maksuttomaan perusopetukseen, samoin heillä on yhtäläinen mahdollisuus saada kykujensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä. Myös viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemisapua ja käänösapua tarvitsevien oikeudet turvataan.

UUSI KOULULAINSÄÄDÄNTÖ. Koululainsäädännön uudistuksen yhtenä tarkoituksena on turvata koulutuksellinen tasa-arvo ja yhdenvertaiset koulutuspalvelut kaikille oppivelvollisille (PL 3 §). Koululainsäädäntö kattaa kaiken koulussa ja sen nimissä tapahtuvan toiminnan ja mahdollistaa jokaisen oppilaan tarpeiden mukaisen opetuksen. Siksi valtakunnallista ohjausta on kevennetty ja paikallista päätösvaltaa lisätty. Oppilaitokset ja niiden ylläpitäjät voivat entistä itsenäisemmin päättää toiminnasta kansallisten tavoitteiden mukaisesti. Uuden ohjauskulttuurin mukaan sääntelyssä keskitytään koulutuksen laadun varmistamiseen ja arviointiin sekä sellaisiin koulutuksen tuloksellisuuden kannalta olennaisiin asioihin, jotka edellyttävät valtakunnallista yhdenmukaisuutta. Samalla selkeytetään ja täsmennetään koulutusta koskevia tavoitteita ja turvataan koulutuksen riittävä yhdenvertaisuus koko maassa.

KOULUTUKSEN KEHITTÄMISSUUNNITELMAT. Opetusministeriön vuosille 1999—2004 laatiman koulutuksen kehittämissuunnitelman mukaan erityisopetuksessa pyritään siihen, että kaikilla lapsilla ja nuorilla on mahdollisuus ikänsä ja edellytystensä mukaiseen opiskeluun. Huomiota kiinnitetään lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseen ja opettajankoulutukseen siten, että kaikilla opettajilla on perustiedot ja -taidot erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden opetuksesta ja kuntoutuksesta.

Erityisopetuksen osalta jatketaan kehittämishanketta, jonka avulla etsitään ja kehitetään ratkaisuja erityisopetuksen ongelmiin ja erityistä tukea tarvitsevien lasten opetukseen. Samalla käynnistetään selvitys hallintokuntien rajat ylittävän yhteistyön tehostamiseksi. Peruskoulun opetusta ja alueellista kattavuutta kehitetään niin, että lähikoulu voi tarjota mahdollisuuden korkeatasoiseen ja monipuoliseen opetukseen. Opetushallitus uudistaa parhaillaan opetussuunnitelmien perusteita sekä perus- että toisen asteen koulutuksessa.

Valtakunnallisen koulutuksen kehittämissuunnitelmaan perustuen jokaisessa kunnassa tulee olla kunnallinen koulutuksen kehittämissuunnitelma, jossa esi-, perus- ja lisäopetuksen sekä perusopetuksen jälkeistä koulutusta koskevassa osassa on kattavat tiedot ja suunnitelmat koulutuksen järjestämisestä, kehittämisestä, arvioinnista ja seurannasta. Tämä on tärkeää myös siksi, että suunnitelmaan kirjatut tiedot vaikuttavat kunnan tulo- ja menoarvion laatimiseen.

Koulutuksen yleissuunnitelmasta tulee käydä ilmi, miten kunta tai muu opetuksen järjestäjä hoitaa velvollisuutensa järjestäessään säädösten mukaista opetusta. Erityisopetuksen järjestäminen tulee suunnitella yhteistyössä yleis- ja erityisopetuksen sekä varhaiskasvatuksen, sosiaali- ja terveydenhuollon ja muiden yhteistyötahojen kanssa. Suunnittelussa ovat mukana tukitoimista vastaavat henkilöt, joiden tehtävänä on vastata opetukseen osallistumisen edellyttämistä palveluista. Kun suunnitelma tehdään yhteistyössä, voidaan luottaa siihen, että erityisopetuksenkin tarpeet on otettu huomioon.

Ensin on selvitettävä erityisopetuksen määrällinen, laadullinen ja taloudellinen tilanne suhteessa yleisopetuksen järjestämiseen. Siksi kunnassa tulee olla tarkat tiedot erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden määrästä ja heidän tuen tarpeestaan. Vasta sen jälkeen voidaan tutkia, riittävätkö erityisopetukseen varatut kunnan omat voimavarat ja valtionosuutena saatu määräraha. Kun kokonaiskuva erityisopetuksen järjestämisestä on saatu, valitaan kehittämisalueet ja otetaan huomioon paikalliset olosuhteet ja erityispiirteet ja luodaan kunta-, koulu- ja oppilaskohtaiset mallit.

Erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden määrä ja luokittelu vaikuttavat valtionosuuden määräytymiseen. Oppilaskohtaiset yksikköhinnat lasketaan joka toinen vuosi toteutuneiden valtakunnallisten kokonaiskustannusten perusteella, ja jokaiselle kunnalle määrätään oma yksikköhinta. Pidentetyn oppivelvollisuuden piiriin kuuluvien lasten osalta yksikköhinta saadaan kertomalla valtakunnallinen keskimääräinen yksikköhinta kahdella ja vaikeimmin kehitysvammaisten oppilaiden osalta 3,5:llä (Lahtinen ym., 2001).

Kunta voi järjestää opetuksen myös yhdessä toisen kunnan kanssa tai hankkia koulutuspalvelut valtion oppilaitoksilta, rekisteröidyiltä yhteisöiltä tai säätiöiltä, joille valtioneuvosto on antanut luvan järjestää perusopetusta. Huomiota tulee kiinnittää myös koulutuksen nivelvaiheisiin, esimerkiksi siirtymiseen varhaiskasvatuksesta perusopetukseen, perusopetuksen aikana luokasta ja koulusta toiseen sekä perusopetuksen jälkeiseen opetukseen. Koulutuspalveluiden järjestämisessä tarvitaankin yhä enemmän yhteistyötä yleis- ja erityisopetuksen henkilöstön, perus- ja toisen asteen sekä muiden sidosryhmien kesken. Nykyään puhutaankin paljon moniammatillisesta yhteistyöstä erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden opetuksen järjestämisessä. Jotta jokainen oppilas voisi saada edellytystensä mukaista opetusta, opetushenkilöstö tarvitsee jatko- ja täydennyskoulutusta. Kunnan koulutuksen kehittämissuunnitelmassa tuleekin varata riittävästi resursseja tällaista toimintaa varten valtakunnallisen kehittämissuunnitelman mukaisesti.

TOIMINNAN JULKISUUS JA VAITIOLOVELVOLLISUUS. Vaikka opetus onkin julkista, oppilasta koskevia tietoja käsiteltäessä tulee noudattaa perusopetuslain 40 §:n säännöstä oppilasta koskevien tietojen salassapidosta. Koulutuksen järjestämisestä vastaavat toimielinten jäsenet, opetustoimen henkilöstö ja opetusharjoittelua suorittavat henkilöt eivät saa luvattomasti ilmaista, mitä ovat tehtäviään hoitaessaan saaneet tietää oppilaiden tai heidän perheenjäsentensä henkilökohtaisista asioista ja taloudellisesta asemasta. Viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999) 23 §:n ja 24 §:n mukaan viranomaisen palveluksessa oleva, samoin kuin luottamustehtävää hoitava, ei saa paljastaa asiakirjan salassapidettävää sisältöä tai tietoa, joka asiakirjaan merkittynä olisi salassapidettava, eikä muutakaan viranomaisena toimiessaan tietoonsa saamaa seikkaa, josta lailla on säädetty vaitiolovelvollisuus. Tällaisia tietoja ovat esimerkiksi psykologisten arviointien ja soveltuvuuskokeiden tulokset, oppilas- huoltoa ja oppilaan opetuksesta vapauttamista koskevat asiakirjat, koesuoritukset, todistukset ja muut asiakirjat, jotka sisältävät oppilaan henkilökohtaisten ominaisuuksien sanallista arviointia. Näitä tietoja ei siis saa luovuttaa eteenpäin ilman asianomaisen lupaa.

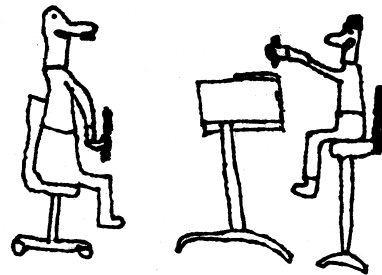
Opetuksen järjestäjällä on tehtäviään hoitaessaan oikeus saada valtion ja kunnan viranomaiselta koulutuksen suunnittelun ja järjestämisen edellyttämät tilastotiedot ja muut vastaavat tiedot (PL 41 §). Henkilö, jonka hallussa tai tiedossa salassa pidettävä asiakirja tai tieto on, päättää tietojen luovuttamisesta. Esimerkiksi HOJKS ei ole julkinen asiakirja. Siksi HOJKSin käytöstä sekä sen sisältämien tietojen antamisesta ja siirtämisestä eteenpäin, esimerkiksi koulusta toiseen, tulee aina neuvotella huoltajan kanssa.

ERITYISOPETUKSEN TARVE MÄÄRITELLÄN AINA YKSILÖLLISESTI

Perusopetuslain säännös opetuksen järjestämisestä oppilaan ikäkauden ja edellytysten mukaisesti (PL 3 §) on pohjana kaikelle opetuksen, opetukseen osallistumisen edellyttämien palveluiden ja tukitoimenpiteiden suunnittelulle ja toteutukselle. Erityisopetusta voidaan antaa joko osa-aikaisesti yleisopetuksen yhteydessä, erityisluokassa, erityiskoulussa tai näiden vaihtoehtojen yksilöllisenä yhdistelmänä. Erityisopetuksen ja muiden tukitoimien tarve saattaa vaihdella samallakin oppilaalla eri kehitysvaiheissa ja vuosiluokilla. Siksi kaikkien oppilasta koskevien järjestelyjen tulee olla joustavia kulloisenkin tilanteen mukaisesti. Yleensä riittävän vanhat tukitoimet koulunkäynnin alkuvaiheessa vähentävät niiden tarvetta myöhemmin.

OPPILAANOHJAUS JA OPPILASHUOLTO. Kaikkien opettajien tehtävänä on ohjata oppilaita oppiaineiden, oppiainekokonaisuuksien ja niihin sisältyvien aihekokonaisuuksien opiskelussa sekä tukea heidän kehitystään. Oppilaanohjauksen ja oppilashuollon tavoitteena on ennaltaehkäistä koulunkäyntiin ja opiskeluun liittyviä vaikeuksia. Oppilashuollon avulla pyritään lisäksi tunnistamaan ongelmia riittävän ajoissa sekä puuttumaan niihin heti. Sen järjestäminen kuuluu kaikille kouluyhteisössä työskenteleville ja sitä koordinoidaan ja kehitetään moniammatillisessa oppilashuoltoryhmässä. Oppilaanohjaus ja oppilashuolto suunnitellaan ja toteutetaan yhteistyössä huoltajien ja muiden asiantuntijoiden kanssa. Opetussuunnitelmaan tulee sisältyä kuvaus näiden tukimuotojen toteuttamisesta siten kuin opetussuunnitelman perusteissa on määrätty. Erityisopetukseen otetun tai siirretyn oppilaan yksilölliset tukitoimet kuvataan henkilökohtaisessa opetuksen järjestämistä koskevassa suunnitelmassa eli HOJKSissa. Muilla oppilailla ne voidaan kirjata oppimissuunnitelmaan (PL 31a § muutos 477/2003; Opetushallitus, 2003).

TUKIOPETUS. Opinnoissaan tilapäisesti jälkeen jääville tai muutoin erityistä tukea tarvitseville tulee antaa tukiovetusta (PL 16 §). Sitä voidaan antaa, kun oppilaalla sairauden tai jonkin muun syyn vuoksi on tilapäisesti vaikeuksia selviytyä opinnoistaan. Tukiovetuksen tarpeen toteaa oppilaan opettaja, mutta muodollisen päätöksen asiasta tekee se viranhaltija tai toimielin,

jolle päätösvalta on johtosäännössä annettu. Tukiopetuksen antamisesta tulee ilmoittaa myös oppilaan huoltajalle. Se järjestetään pääsääntöisesti oppituntien ulkopuolella, eikä oppilaan päivittäiselle työskentelylle säädetty enimmäistuntimäärä koske sitä (Lahtinen ym., 2001).

LIEVÄT OPPIMIS- JA SOPEUTUMISVAIKEUDET. Jos oppilaalla on oppimis- tai sopeutumisvaikeuksia, hänellä on oikeus saada erityisopetusta muun opetuksen yhteydessä (PL 17 §). Tällaisia voivat olla esimerkiksi puheen, lukemisen tai kirjoittamisen ongelmat, johonkin oppiaineeseen liittyvät vaikeudet tai esimerkiksi tarkkaavaisuuden, keskittymisen, muistin, motoriikan, hahmotamisen, aistitoimintojen tai sosiaalisen vuorovaikutuksen häiriöinä ilmenevät oppimisvaikeudet. Opetuksen järjestäjä päättää osa-aikaisen erityisopetuksen järjestämistavasta ja määrästä. Opetus voidaan järjestää joko oppituntien ulkopuolella tai samanaikaisopetuksena yleisopetuksen ryhmässä. Huoltajia tulee kuulla ennen päätöksentekoa, ja opetuksen järjestämisaikat pitää ilmoittaa heille etukäteen (Lahtinen ym., 2001).

ERITYISOPETUKSEEN OTTAMINEN JA SIIRTÄMINEN. Oppilas otetaan tai siirretään erityisopetukseen, jos hänelle ei vammaisuuden, sairauden, kehityksen viivästyksen tai tunne-elämän häiriön taikka muun niihin verrattavan syyn vuoksi voida antaa opetusta muuten (PL 17 §). Oppilaan ottamisesta erityisopetukseen heti oppivelvollisuuden alkaessa tai siirtämisestä erityisopetukseen jossain myöhemmässä vaiheessa tulee aina tehdä päätös. Päätöksen tekeminen voidaan kunnan johtosäännössä antaa lautakunnalta jollekin virkamiehelle. Ennen siirtopäätöksen tekemistä tulee neuvotella oppilaan huoltajan kanssa ja mahdollisuuksien mukaan hankkia oppilaasta ja hänen oppimisedellytyksistään psykologinen tai lääketieteellinen tutkimus tai sosiaalinen selvitys (Perusopetusasetus, 852/1998, 15 §). Tarvittaessa lausuntoja voi hankkia myös muilta oppilaan opetuksesta ja tukipalveluista vastaavilta asiantuntijoilta, kuten lasta opettavilta opettajilta tai puhe-, fysio- ja toimintaterapeutilta.

Siirtopäätös, johon tulee liittää valitusosoitus lääninhallitusta varten (PL 42 §), tulee antaa huoltajalle tiedoksi. Mikäli erityisopetukseen siirto tehdään vastoin huoltajan tahtoa, päätöstä ei saa tehdä yksittäinen virkamies. Tällöin asia palaa lautakuntaan, joka tekee päätöksen. Siirtopäätöstä tehtäessä ilmaistaan siirron perusteet ja se, käytetäänkö yleisopetuksen oppimäärää vai erillaisista eli yksilöllistettyä oppimäärää kaikissa oppiaineissa vai vain joissakin oppiaineissa. Oppilaan edistyessä ja kuntoutuessa erityisopetukseen siirtämistä koskeva päätös voidaan kumota.

PIDENNETY OPPIVELVOLLISUUS. Jos perusopetukselle säädettyjä tavoitteita ei lapsen vammaisuuden tai sairauden vuoksi ilmeisesti ole mahdollista saavuttaa yhdeksässä vuodessa, alkaa oppivelvollisuus vuotta aikaisemmin ja kestää yksitoista vuotta (PL 25 §). Pidennetyssä oppivelvollisuudessa esiopetus voi kestää kaksi vuotta (PL 9 §). Pidennetyn oppivelvollisuuden piiriin ovat käytännössä kuuluneet vaikeasti vammaiset tai kehityksessään viivästyneet lapset. Päätös erityisopetukseen ottamisesta tai siirtämisestä tehdään kuitenkin aina lapsikohtaisesti asiantuntijaselvitysten perusteella. Oppilas voidaan siirtää pidennettyyn oppivelvollisuuteen myös jossain myöhemmässä vaiheessa perusopetuksen aikana esimerkiksi sairastumisen tai vammautumisen vuoksi.

INTEGRAATIO, INKLUUSIO JA SEGREGAATIO. Integraatiota eli opetuksen järjestämistä yleisopetuksen ryhmässä tulee harkita myös silloin, kun oppilaalla on vammaisuudesta ja sairaudesta tai muusta vastaavasta syystä johtuvia oppimisvaikeuksia. Tämä vaihtoehto on aina ensisijainen (PL 17 §). Myös peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus, 2000; 2003) edellytetään, että opetukselliset ja muut olosuhteet yleisopetuksen ryhmässä ovat oppilaan kannalta suotuisat ja että tarpeelliset tukitoimet voidaan toteuttaa. Integraation yhteydessä on viime aikoina puhuttu myös inklusiosta, joka tarkoittaa sitä, että oppilaan tulee voida opiskella siinä lähikoulussa, jossa hän opiskelisi muutoinkin ilman vammaa, sairautta tai muuta vastaavaa syytä. Segregaatiolla tarkoitetaan kokonaan erillisessä erityisluokassa tai -koulussa järjestettyä opetusta.

Erityisopetukseen otettu tai siirretty oppilas voi opiskella yleisopetuksen opetusryhmässä, jossa hänen yksilölliset edellytyksensä ja tuen tarpeensa otetaan huomioon ja josta käsin hän käy tarpeen mukaan erityisopetuksen pienryhmässä tai -luokassa. Vastaavasti erityisluokkaan sijoitettu oppilas voi joidenkin tuntien aikana opiskella yleisopetuksen opetusryhmässä.

OPETUSRYHMÄN KOKO. Opetusryhmät tulee muodostaa siten, että opetuksessa voidaan saavuttaa opetussuunnitelmassa asetetut tavoitteet (PL 30 §). Opetusryhmän koosta on säädetty perusopetusasetuksen 2 §:ssä (PA muutos 1194/1998). Erityisopetukseen otettujen tai siirrettyjen oppilaiden opetusryhmässä saa olla enintään kymmenen oppilasta. Opetusryhmän enimmäiskoko voidaan ylittää, jos se on oppilaiden edellytysten tai opetuksessa käytettävän työskentelytavan takia perusteltua eikä järjestely vaaranna opetuksen tavoitteiden saavuttamista. Pidennetyn oppivelvollisuuden opetusryhmässä saa olla enintään kahdeksan oppilasta. Vaikeimmin kehitysvammaisista oppilaista

muodostetussa opetusryhmässä saa olla kuitenkin enintään kuusi oppilasta.

Jos pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä oleville oppilaille annetaan opetusta yleisopetuksen opetusryhmässä, siinä saa olla enintään 20 oppilasta (PA 2 §). Ei kuitenkaan ole olemassa säännöksiä siitä, mikä on opetusryhmän enimmäiskoko silloin, kun vain osa oppilaista kuuluu pidennetyn oppivelvollisuuden piiriin. Yhtenä tulkintavaihtoehtona on pidetty sitä, että ryhmän enimmäiskoko määräytyy sen mukaan, mihin ryhmään enemmistö oppilaista kuuluu (Lahtinen ym., 2001). Opetusryhmät tulee kuitenkin muodostaa siten, että opetuksessa voidaan saavuttaa opetussuunnitelmassa asetetut tavoitteet. Opetusryhmien kokojen tulee tarvittaessa olla säädettyä enimmäiskokoa pienempiäkin (PL 30 §; Lahtinen ym., 2001).

TYÖAIKA. Lukuvuodessa on 190 työpäivää (PL 23 §). Perusopetusasetuksen 3 §:n mukaan erityisopetuksen oppilaita koskevat samat viikkotuntimäärät kuin muitakin. Esiopetusta annetaan vähintään 700 tuntia lukuvuodessa. Opetukseen tulee käyttää tuntia kohti vähintään 45 minuuttia, ja se voidaan jakaa tarkoituksenmukaisiksi opetusjaksoiksi esimerkiksi toiminnan luonteen ja oppilaiden keskittymiskyvyn mukaisesti. Perusopetuksen oppilaiden päivittäinen koulumatka odotuksineen saa kestää enintään kaksi ja puoli tuntia, mutta erityisopetuksen oppilailla kolme tuntia (PL 32 §).

OPETUKSEN JA SEN EDELLYTTÄMIEN TUKIPALVELUJEN MAKSUTTO- MUUS. Oppivelvollisuuskoulu on oppilaalle maksuton (PL 30–34 § ja muutokset 1288/1999). Opetus ja sen edellyttämät oppikirjat, muu oppimateriaali, tarvittavat työvälineet ja -aineet, kouluateria sekä koulussa, koulumatkalla ja majoituksessa sattuneen tapaturman hoito ovat myös maksuttomia. Vammaisella tai muulla erityistä tukea tarvitsevalla oppilaalla on lisäksi oikeus saada maksutta opetukseen osallistumisen edellyttämät tulkitsemis- ja avustajapalvelut, muut opetus- ja oppilashuoltopalvelut, erityiset apuvälineet sekä esimerkiksi valtion tai kuntien erityiskoulujen tarjoamat ohjaus-, kuntoutus- ja muut tukipalvelut (PL 31 § ja 39 §). Perustelluista syistä, kuten koulumatkan pituuden, vaarallisuuden tai rasittavuuden vuoksi koulukuljetus ja majoitus ovat oppilaalle maksuttomia. Nämä säännökset koskevat myös kunnan koulu- tai opetustoimen alaista, päiväkodissa järjestettyä pidennettyyn oppivelvollisuuteen sisältyvää esiopetusta, jolloin myöskään päivähoitomaksuja ei voida periä opetukseen käytettävältä ajalta.

Joskus joudutaan pohtimaan, kuuluuko tarvittava palvelu maksuttomaan perusopetukseen vai sosiaali- ja terveystoimen kautta kustannettaviin palveluihin.

Oppilaan opetuksen järjestämisen edellyttämät, opetukseen kuuluvat palvelut ovat opetustoimen vastuulla ja oppilaan tarvitsemat yleiset henkilökohtaiset palvelut sosiaali- ja terveystoimen vastuulla. Esimerkiksi opetuksen edellyttämällä apuvälineillä tarkoitetaan luokka- ja koulukohtaisia apuvälineitä. Rajanveto ei kuitenkaan aina ole käytännössä näin selvää, ja siksi esimerkiksi avustajan tehtävät voidaan joskus jakaa opetus- ja sosiaalitoimen välillä (Lahtinen ym., 2001).

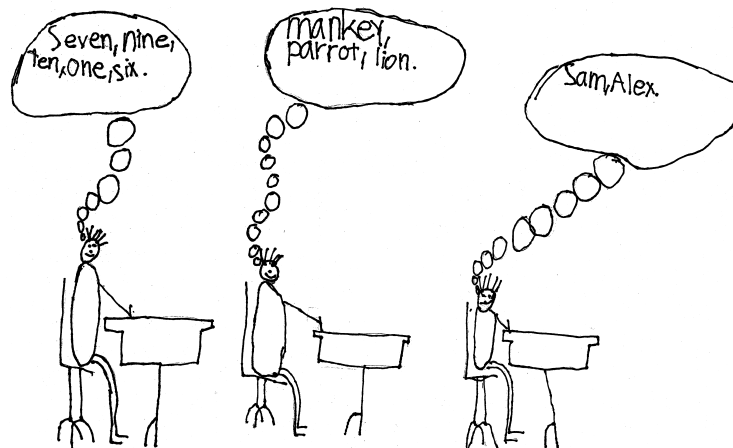
KOULUNKÄYNTIAVUSTAJA. Koulunkäyntiavustajat ovat opetustoimessa suhteellisen uusi ammattiryhmä. Heitä on ollut kouluissa 1980-luvulta lähtien. Silloin järjestettiin koulutusta erimittaisten ohjelmien mukaisesti, ja vuonna 1995 Opetushallitus antoi ensimmäiset ammattitutkintolain mukaiset koulunkäyntiavustajan ammattitutkinnon perusteet. Vuonna 2003 Opetushallitus vahvisti (Määräys 28/011/2003) 1.8.2003 alkaen voimassa olevat perusteet. Opetuksen järjestäjä päättää koulunkäyntiavustajien ottamisesta. Avustaja voi olla kunta-, koulu-, luokka- tai henkilökohtainen.

Koulunkäyntiavustajan tehtävien määräämiseen vaikuttaa se, millaisia oppilaita varten hänet otetaan. Oppilaiden tuen tarpeen laatu vaikuttaa siihen, millaista apua he tarvitsevat. Kaikkien oppilaiden kohdalla on kuitenkin muistettava, että avustamisesta huolimatta on tärkeää edistää oppilaan itsenäistä selviytymistä ja omatoimisuutta. Siksi koulunkäyntiavustajan tehtävät tulee suunnitella joustavasti, ja niistä tulee sopia työsopimusta tehtäessä. Vaikka koulunkäyntiavustajan työssä on paljon yhteistyössä sovittavia asioita, hänen tulee suunnitella myös omaa työtään ja siihen kuuluvia tehtäviä. Koulunkäyntiavustajan tehtävänä on esimerkiksi

- avustaa erityistä tukea tarvitsevia oppilaita koulunkäyntiin välittömästi liittyvissä tilanteissa,
- osallistua opettajan ohella ja opettajan ohjauksessa erityistä tukea tarvitsevan oppilaan kasvatukseen ja ohjaukseen,
- edistää koulun kasvatustavoitteita pitämällä huolta oppilaan itsenäisestä selviytymisestä ja oppilaan myönteisen itsetunnon kehittymisestä,
- auttaa opettajaa oppilaiden ohjaamisessa ja parantaa näin oppilaan ja opetusryhmän oppimisen edellytyksiä,
- auttaa oppilasta hänen kuntoutukseensa ja opetukseensa liittyvien yksittäisten tehtävien suorittamisessa opettajan tai terapeuttien ohjeiden mukaan,
- osallistua opettajan apuna välituntien valvontaan ja tukea oppilaan osallistumista välitunneilla tapahtuvaan toimintaan,
- ohjata, avustaa ja tarvittaessa saattaa koulumatkalla ja muussa kouluaikana tapahtuvassa kulkemisessa,

- ohjata ja avustaa oppilasta selviytymään koulun päivittäisistä tilanteista (liikkuminen, riisuminen ja pukeminen, ruokailu, vessassa käynti),
- suorittaa oppilaan hoitoon liittyviä tehtäviä annettujen ohjeiden mukaan,
- huolehtia opetustilan sekä oppilaan apuvälineiden, oppimateriaalien ja opetusvälineiden järjestämisestä opetustilanteita varten,
- huolehtia välineiden ja materiaalien järjestyksestä ja kunnosta,
- valmistaa opettajan ohjeiden mukaan oppimateriaalia erityistä tukea tarvitsevan oppilaan opetusta varten,
- osallistua oppituntien, kouluruokailun, vanhempaintilaisuuksien ja muun koulun toiminnan valmisteluun,
- perehtyä työnsä kannalta oppilasta koskeviin asiakirjoihin, pitää ne salassa ja käsitellä niitä tahdikkaasti ja luottamuksellisesti,
- osallistua oppilaan opetusta, kuntoutusta ja koulutyötä koskeviin kokouksiin,
- osallistua omaa työtään kehittävään koulutukseen ja
- huolehtia muista hänelle annetuista tehtävistä.

VAPAUTTAMINEN OPPIAINEEN OPISKELUSTA. Oppilaan opiskelu voidaan järjestää myös osittain toisin kuin perusopetuslaissa säädetään, jos oppilaalla on jo perusopetuksen oppimäärää vastaavat tiedot, jos perusopetuksen oppimäärän suorittaminen on oppilaalle joltakin osin kohtuutonta tai jos se on perusteltua oppilaan terveydentilan vuoksi (PL 18 § ja muutos 477/2003). Vapauttaminen jonkin pakollisen oppiaineen opiskelusta edellyttää erityisen painavia perusteita. Toisen kotimaisen tai vieraan kielen opiskelusta vapauttamista saatetaan harkita esimerkiksi tilanteessa, jossa oppilaalla on suuria kielellisiä vaikeuksia. Tällöin tulee pohtia tarkkaan päätöksen merkitystä, koska vapauttami-

nen saattaa rajoittaa mahdollisuuksia esimerkiksi jatko-opintoihin pyrittäessä, vaikka se ei sinänsä poistaisikaan muodollista jatko-opintokelpoisuutta (Lahtinen ym., 2001). Vapauttamisen sijasta tulisi käyttää oppimäärän yksilöllistämistä, mikä mahdollistaa ammatilliseen koulutukseen siirtymisen joustavasti, koska siellä voidaan myös opiskella yksilöllisiä oppimääriä käyttäen.

Jos oppilas vapautetaan jonkin aineen opiskelusta, hänelle tulee järjestää vastaavasti muuta opetusta tai ohjattua toimintaa (PA 5 §). Jos esimerkiksi oppilaan kielelliset vaikeudet ovat niin suuret, että hänet vapautetaan vieraan kielen opiskelusta, siitä vapautuneet tunnit tulee käyttää jonkin muun oppiaineen, esimerkiksi äidinkielen, opetukseen ja kommunikointitaitojen kehittämiseen.

TUNTIJAKOPÄÄTÖS JA KIELENOPETUS. Opetusta suunniteltaessa on tärkeää muistaa myös valtioneuvoston tuntijakopäätöksen (VNp 834/1993) ja -asetuksen (1435/2001) antamat mahdollisuudet. Niiden mukaan erityisopetukseen otettujen tai siirrettyjen oppilaiden kielenopetus voidaan järjestää myös siten, että yhteisenä aineena opetetaan vain joko toista kotimaista tai vierasta kieltä, jolloin kielenopetukseen käytettävä tuntimäärä voi olla tavallista pienempi. Tällöin kielten sijasta opetetaan muita opetussuunnitelmaan kuuluvia aineita. Valinnaisena aineena voidaan opettaa syventäviä tai soveltavia oppimääriä, useasta oppiaineesta muodostettuja kokonaisuuksia, vieraita kieliä ja tietotekniikkaan liittyviä aineita.

Pidennetyn oppivelvollisuuden piiriin kuuluvien oppilaiden opetus voidaan järjestää tarvittaessa siten, että yhteisenä aineena ei opeteta ollenkaan toista kotimaista eikä vierasta kieltä, vaan niiden sijasta opetetaan muita opetussuunnitelmaan kuuluvia aineita. Oppiaineita voidaan yhdistää myös oppiainekokonaisuuksiksi. Kielen opetuksen tuntimäärät, valinnaisten oppiaineiden nimet ja useasta oppiaineesta yhdistetyt oppiainekokonaisuudet, kuten muutkin opetusjärjestelyt, on määriteltävä ja merkittävä opetussuunnitelmaan ja henkilökohtaiseen opetuksen järjestämistä koskevaan suunnitelmaan eli HOJKSiin.

HOJKS ON OPETUKSEN YKSILÖLLISTÄMISEN VÄLINE

HOJKSIA KOSKEVAT SÄÄDÖKSET. Jokaiselle erityisopetukseen otetulle tai siirretylle oppilaalle tulee laatia henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma, HOJKS (PL 17 §). Siirtopäätöksen yhteydessä ilmaistaan, miten erityisopetus järjestetään. Opetuksen yksilölliset tavoitteet johdetaan suoraan opetussuunnitelmasta.

Yksilöllistäminen on analyysia oppilaasta, hänen valmiuksistaan ja edellytyksistään, toimintatavoista, oppimistyylistä ja oppimisympäristöstä. Opettajan tulee tuntea oppilaansa oppivana ja ajattelevana yksilönä ja ympäristöönsä vaikuttavana ryhmän jäsenenä, toiminnallisena, kehittyvänä ja oppivana yksilönä. Opetuksen yksilöllistäminen edellyttää opettajalta johdonmukaista ja tavoitteellista toimintaa, jonka aikana seurataan ja arvioidaan edistymistä. Tämä edellyttää myös oppimisympäristöjen muokkaamista yksittäiselle oppilaalle sopivaksi. Keskeistä on tietojen ja taitojen hankkimisen ohella perusvalmiuksien harjaannuttaminen, oppimisen tukeminen ja oppilaan vahvojen ominaisuuksien huomioon ottaminen samalla, kun huolehditaan oppimisvaikeuksien korjaamisesta. Oppilaalla tulee oppivelvollisuuden suorittamisen jälkeen olla mahdollisuus jatko-opintoihin.

Henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman tulee sisältää oppilaan yksilöllisten tarpeiden mukaan seuraavankaltaisia tietoja (Opetushallitus, 2003):

- kuvaus oppilaan oppimisvalmiuksista, vahvuuksista ja erityistarpeista sekä näiden edellyttämistä opetus- ja oppimisympäristöjen kehittämistarpeista,
- opetuksen ja oppimisen pitkän ja lyhyen aikavälin tavoitteet,
- oppilaan opinto-ohjelmaan kuuluvien oppiaineiden vuosiviikkotuntimäärät ja luettelo niistä oppiaineista, joissa oppilaan opiskelu poikkeaa muun opetuksen mukaisista oppimääristä,
- niiden oppiaineiden keskeiset tavoitteet ja sisällöt, joissa oppilaalla on yksilöllinen oppimäärä,
- opetukseen osallistumisen edellyttämät tulkitsemis- ja avustajapalvelut, muut opetus- ja oppilashuoltopalvelut, kommunikointitavat sekä erityiset apuvälineet ja oppimateriaalit,
- kuvaus oppilaan opetuksen järjestämisestä muun opetuksen yhteydessä tai erityisopetuksen ryhmässä,
- henkilöt, jotka osallistuvat oppilaan opetus- ja tukipalveluiden järjestämiseen, sekä heidän vastuualueensa,
- oppilaan edistymisen sekä suunnitelman toimivuuden seurannan ja arvioinnin periaatteet.

Henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman tehtävänä on tukea pitkäjänteisesti oppilaan yksilöllistä oppimisprosessia. Tähän suunnitelmaan kirjataan erityisesti myönteiset havainnot oppilaan edistymisestä sekä kokemukset oppilaan oppimista ja kehitystä tukevista onnistuneista opetusjärjestelyistä ja toimintatavoista.

Henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman laativat opettajat yhteistyössä oppilaan ja hänen huoltajansa kanssa. Se laaditaan moniammatillisena yhteistyönä siten, että laatimistyöhön voivat osallistua myös kouluyhteisön muut jäsenet sekä sosiaalitoimen ja terveydenhuollon asiantuntijat. Yhteistyö sisältää opetuksen ja kuntoutuksen tavoitteiden ja sisältöjen lisäksi opetusmenetelmien valintaa, oppilashuollon suunnittelua, tukipalveluiden järjestämistä sekä seurantaa ja arviointia koskevaa suunnittelua ja toimenpiteitä.

HOJKSia tulee arvioida ja seurata säännöllisesti. Erityisen tärkeää seuranta on koulutuksen nivelvaiheissa, joissa vastuu suunnitelman mukaisesta toiminnasta on sekä lähettävällä että vastaanottavalla osapuolella. Tietojen oppilaan aiemmasta edistymisestä tulee olla riittävät niin, että suunnitelman sisältämiä tietoja voidaan käyttää hyväksi oppilaan opetuksen ja tukipalvelujen järjestämisessä.

ESIMERKKIMALLI HOJKS-PROSESSISTA. HOJKSin suunnittelussa ja toteutuksessa voidaan käyttää esimerkiksi seuraavaa seitsenvaiheista mallia:

1. Orientaatio ja suunnittelu
  - HOJKS-työryhmän puheenjohtajana opettaja suunnittelee HOJKSin laatimisen ja perehdyttää muut sen käyttöön.
  - Opettaja selvittää HOJKSin lainsäädännöstä ja opetussuunnitelman perusteista johtuvat asiat, oppilaan oikeudet ja velvollisuudet sekä opetuksen tavoitteet kasvatus- ja opetusvastuussa oleville henkilöille (kuten koulun muulle henkilöstölle, huoltajalle ja tukipalveluista vastaaville henkilöille).
  - Koulun rehtori vastaa siitä, että oppilaiden HOJKSit ovat ajan tasalla ja asianmukaisesti laaditut.
2. Oppilaan ohjaaminen asiantuntijan luokse
  - HOJKS-työryhmän jäsenet selvittävät alkuarvioinnin aikana asiantuntijoiden käytön tarpeen.
  - Oppilas ohjataan asiantuntijan (koulupsykologin, erilaisten terapeuttien jne.) luokse, kun tarvitaan lausuntoja opetuksen ja tukipalveluiden järjestämiseksi.
3. Alustava arviointi
  - Arvioidaan oppilaan käyttäytymistä, opintomenestystä ja oppimiskykyä.
  - Arvioidaan niitä koulumuotoja, luokkasijoituksia ja oppimisympäristöjä, jotka voisivat sopia oppilaalle.

- Arviointi perustuu aiempaan tietoon oppilaasta sekä testien ja havainnoinnin tuloksiin.
4. HOJKSin perustan luominen
- Kun tiedot oppilaasta on kerätty, työryhmä laatii HOJKS-luonnoksen, joka sisältää oppilaan nykytilanteen arvion, lyhyen ja pitkän aikavälin tavoitteet sekä niihin liittyvät tukipalvelut.
  - Sovitaan oppilaan arvioinnin perusteista ja kriteereistä.
  - Oppilaan edistymistä seurataan tavoitteiden saavuttamisen, vähiten rajoittavan ympäristön vaatimusten ja voimavarojen riittävyyden perusteella.
5. Henkilökohtaisten ohjelmien laatiminen
- HOJKSia laadittaessa oppilaan opetuksesta vastaavien tulee
    - muotoilla HOJKSin tavoitteet lyhyen ja pitkän aikavälin tavoitteiksi,
    - valita opetusmenetelmät ja -materiaali,
    - kehittää seurantajärjestelmä oppilaan edistymisen seuraamiseksi,
    - muokata työjärjestys ja suunnitella toiminnat oppilaan opetustavoitteiden mukaisiksi,
    - jakaa vastuu HOJKSin toteuttajien kesken,
    - varmistaa tukipalveluiden saaminen sekä
    - määrittellä ajankohta oppilaiden suoritusten ja HOJKSin arviointiin lukuvuoden lopussa.
6. Oppilaan opettaminen
- Opetuksen tulee perustua lyhyen aikavälin tavoitteisiin.
  - Opetusmateriaalien tulee olla oppilaalle sopivia.
  - Oppilaan suoritusten hyväksymiskriteerit tulee määrittellä.
  - Opettajalla tulee olla tietoa yksilöllistämisen mahdollistavista erityismenetelmistä.
  - HOJKSissa tulee olla tietoa myös oppilaan oppimistyylin ja -strategioiden huomioon ottamisesta, oppimisprosessin seurannasta sekä erilaisen opetusmenetelmien käytöstä kuten yhteistoiminnallisesta ja kokemuksellisesta oppimisesta, projektityöskentelystä, teemaopiskelusta sekä oppiainekokonaisuuksista.
  - Oppilaan kannalta opetuksen toteuttamisessa on oleellista
    - opettavien asioiden tärkeys oppilaan kannalta,
    - oppimistehtävien ja oppilaan kykytason vastaavuus,

- oppimisen eteneminen sopivin askelin,
- asioiden toistaminen ja kertaaminen sekä ylioppiminen,
- opetuksen monikanavaisuus,
- opetuksen konkreettisuus,
- oppilaan kykytasolle sopiva kommunikointitapa,
- tehokkaiden vahvistajien löytäminen sekä
- jatkuva arviointi ja tavoitteiden tarkistaminen.

7. HOJKSin seuranta ja arviointi

- HOJKSia muokataan jatkuvasti, samoin tarkkaillaan tavoitteiden toteutumista, oppimateriaalia, opetusvälineitä ja muita voimavaroja.
- Oppilaan itsemääräämisoikeutta ja mielipiteitä kunnioitetaan.
- Oppilaan henkilöhistoria otetaan aina huomioon.
- Oppilaan suorituksia seurataan ja arvioidaan jatkuvasti.
- Huolehditaan siitä, että työryhmä tapaa riittävän usein (HOJKS-palaverit, arviointikeskustelut jne.).
- Lukuvuoden lopussa oppilaille annetaan numeroarvioinnin lisäksi sanallinen arviointi.
- HOJKS laaditaan seuraavaa lukuvuotta varten.

Edellä kuvattu malli soveltuu hyvin HOJKSin kehittämiseen sekä opetustavoitteiden saavutettavuuden ja tukitoimien seurantaan ja arviointiin. Se on hyvä väline kodin ja koulun sekä muiden tahojen yhteistyössä. Vaiheet saattavat olla erilaiset eri koulumuodoissa ja kouluissa, mutta malli antaa hyvän kuvan niistä toimista, joihin opetussuunnitelman perusteetkin velvoittavat ryhtymään. Prosessi alkaa jo silloin, kun siirtymistä erityisopetukseen tai uuteen kouluun tai opetusryhmään vasta suunnitellaan, ja se jatkuu niin kauan, kuin lapsi sitä tarvitsee. Tiedonkulku opetuksen nivelvaiheissa on erityisen tärkeää.

Mallin perusteella opettaja asettaa opetuksen tavoitteet. Laajat tavoitteet pilkotaan lyhyen aikavälin tavoitteiksi. On tärkeää miettiä tavoitteet tarkasti sekä esittää ne selkeästi ja konkreettisesti. Tyypillinen virhe on tehdä tavoitteista liian suuret. Oppimista tapahtuu yhtä aikaa monilla eri alueilla, mutta silti kaikkea mahdollista ei tarvitse kirjata HOJKSiin. Aluksi riittää muutama hyvin valittu päätavoite. Opettajan tulee päättää, mitkä ovat ensisijaisia tavoitteita niin, että hän kykenee pitämään ne jatkuvasti mielessään.

On myös syytä kirjata se, kuinka tavoitteisiin aiotaan päästä. Kerrotaan esimerkiksi, mitä oppimisympäristön muutoksia tai uusia järjestelyjä aiotaan tehdä ja mitä opetusmenetelmiä, oppimateriaaleja ja opetusvälineitä käytetään.

Opiskelun seurannassa ja arvioinnissa pyritään myös siihen, että oppija itsekin arvioi suoriutumistaan.

Haluttaessa voidaan laatia myös yhteenvetosivu, johon kootaan tavoitteet allekkain ja kirjataan kunkin tavoitteen kohdalle seuraavat tiedot ja toimenpiteet: opetuksen alkamispäivä, opetuksen useus (esimerkiksi kuinka monta tuntia viikossa), opetuksen kesto sekä se, milloin tavoite saavutettiin ja milloin arvioitiin tavoitteiden toteutumista. Myös työjärjestys voidaan liittää mukaan.

ARVIOINNILLA ON MONTA KOHDETTA JA TEHTÄVÄÄ

KOULUTUKSEN ARVIOINTI. Koululainsäädäntöä uudistettaessa kiinnitettiin erityistä huomiota koulutuksen arviointiin. Sivistysvaliokunta painotti lausunnossaan (SiVM 3/1998), että koulutuksen tärkeänä yhteiskunnallisena tehtävänä on edistää tasa-arvon toteutumista suomalaisessa koulutusjärjestelmässä. Arvioinnilla pitää turvata koulutuspalveluiden laatu ja niiden valtakunnallinen vertailukelpoisuus. Arvioinnin osuvuus ja tehokkuus ovat keskeisiä tekijöitä lainsäädännön toteutumista seurattaessa.

Opetuksen järjestäjän tulee arvioida antamaansa koulutusta ja sen vaikuttavuutta. Keskeiset arvioinnin tulokset on julkistettava, ja arvioinnin tulee johtaa myös koulutuksen kehittämiseen ja oppimisen edellytysten parantamiseen (PL 21 § ja muutos 32/2003; asetus 150/2003). Määrällisten, laadullisten ja taloudellisten arviointitulosten perusteella päättäjille esitetään erityisopetuksen voimavaroja koskevat tarpeet siten, että ne voidaan ottaa huomioon tulo- ja menoarviota laadittaessa.

OPPILAAN ARVIOINTI OPINTOJEN AIKANA. Opetushallitus julkaisi Perusopetuksen oppilaan arvioinnin perusteet vuonna 1999 (Opetushallitus, 1999a; 2003), mikä vaikutti koulukohtaisten opetussuunnitelmien tarkistamiseen. Uusia oppilaan arvioinnin perusteita käytettiin ensi kerran kevään 2000 todistuksia annettaessa. Oppiminen edellyttää oppijan ja opittavan aineksen välistä vuorovaikutusta, jossa oppijalla on aktiivinen rooli. Tämän vuoksi oppilaan arvioinnilla ja arviointipalautteen antamisella on keskeinen merkitys oppimistahtumassa ja HOJKSin laatimisessa. Oppilaan arvioinnilla pyritään ohjaamaan ja kannustamaan opiskelua sekä kehittämään oppilaan edellytyksiä itsearviointiin. Oppilaan itsearviointikyvyn kehittäminen on perusopetuslain edellyttämä uusi tehtävä.

Oppilaan oppimista, työskentelyä ja käyttäytymistä tulee arvioida monipuolisesti (PL 22 §). Keskeistä on, että arviointi on yksilöllistä ja että siinä otetaan huomioon oppilaan kehitysvaihe ja edellytykset. Arvioinnin avulla saadaan tietoa opetukselle asetettujen tavoitteiden saavuttamisesta, oppilaan oppimisprosessista, persoonallisista työtavoista ja koulunkäynnistä. Opettaja, jonka arviointi perustuu kirjalliseen dokumenttiin, kuten opinto-ohjelmaan tai HOJKSiin, kykenee kertomaan oppilaan edistymisestä tarkasti, tiedottamaan siitä riittävästi huoltajalle ja muille tahoille ja ennen kaikkea perustelemaan opetustaan varten tarvittavat voimavarat myös yksilökohtaisesti.

Oppimiseen vaikuttaa ratkaisevasti oppilaan motivaatio. Oppilaan käsitys itsestään oppijana, kasvavana ihmisenä ja yhteisön jäsenenä kehittyy hänen ympäristöstään saamansa palautteen myötä. Jotta palaute, myös arviointi, tukisi oppilaan kehitystä itsensä tuntevaksi ja hyväksyväksi ihmiseksi, sen tulee olla yksilöllistä, monipuolista ja totuudenmukaista. Tiedostamalla oman tilanteensa ja haluamalla itse kehittyä oppilas voi vaikuttaa opiskeluunsa ja näin parantaa elämänsä hallintaa. Kun oppilas osallistuu oman työnsä ja toimintansa tavoitteiden asettamiseen ja niissä edistymisen arviointiin, hänellä on hyvät edellytykset kasvaa elinikäiseksi oppijaksi.

Arviointi liittyy kiinteästi kodin ja koulun yhteistyöhön. Siksi oppilaan opintojen edistymisestä ja työskentelystä sekä käyttäytymisestä on annettava

riittävän usein tietoja oppilaalle ja hänen huoltajalleen. Tietoja voidaan antaa kirjallisesti ja suullisesti: esimerkiksi todistuksina ja vapaamuotoisina kirjallisina tiedotteina sekä arviointikeskustelujen avulla. Sanallista arviota voidaan käyttää kaikkien oppiaineiden tai aineryhmien arvioinnissa 1.–7. vuosiluokalla lukuun ottamatta niitä oppiaineita, joiden oppimäärä päättyy arviointiajankohtana. Lisäksi sillä voidaan aina täydentää numeroarvostelua, ja sitä voidaan käyttää pidennetyt oppivelvollisuuden piiriin kuuluvien oppilaiden arvioinnissa koko perusopetuksen ajan päättöarviointi mukaan luettuna (PA 10 §). Lukuvuoden päättyessä oppilaalle on aina annettava kirjallinen lukuvuositodistus, ja perusopetuksen oppimäärän hyväksytysti suorittaneelle perusopetuksen päättötodistus.

PÄÄTTÖARVIOINTI. Oppilaan arvioinnin toinen tehtävä itsearviointiin ohjaamisen lisäksi on päättöarviointi, joka vaikuttaa oppilaiden suuntautumiseen jatko-opintoihin. Tämän arvioinnin on oltava kansallisesti vertailukelpoista, ja siinä on kohdeltava oppilaita tasavertaisesti. Päättöarvioinnin on perustuttava perusopetuksen tavoitteisiin. Opetushallitus on laatinut päättöarviointia varten kaikkiin yhteisiin oppiaineisiin suoritusluontoiset arviointikriteerit arvosanalle kahdeksan (Opetushallitus, 1999b; 2003).

Erityisopetuksen otetun tai siirretyn oppilaan päättöarviointi tehdään HOJKSissa asetettuihin tavoitteisiin nähden. Pidennetyssä oppivelvollisuudessa voidaan käyttää sanallista arviointia myös päättötodistuksessa. Yksittäisessä oppiaineessa yksilöllinen oppimäärä ilmaistaan liittämällä numeroarvosanaan tähti (esimerkiksi matematiikka hyvä *8), jolloin arvosana on oikeassa suhteessa oppilaalle asetettujen tavoitteiden ja niiden arvioinnin kanssa ja se erottuu selvästi yleisten arviointikriteerien mukaisesta arvioinnista.

KAIKKI RATKAISUT OVAT ARVOSIDONNAISIA

Valtiovalta ja julkishallinto eivät pysty yksin säädösten ja kehittämissuunnitelmien avulla takaamaan perusoikeuksien ja -turvan toteutumista. Runsaitakin määrärahoilla ja tasokkailta oppimisympäristöillä on vain välinearvoa, jos koulutuksen järjestämiseen sekä kasvatukseen ja opetuksen antamiseen ei suhtauduta kaikille kuuluvana oikeutena. Koulutuksessa tulee edistää kaikkien oppijoiden tasavertaista osallistumista, yksilöllistä opetuksen järjestämistä, elämänkaariajattelua sekä vapautta ja osallisuutta yhteiskunnan toimintoihin. Opetusta suunniteltaessa onkin hyvä pohtia näitä asioita monesta eri näkökulmasta. Mitä ajatte-

let esimerkiksi seuraavista oppimista ja opettamista koskevista väittämistä ja millaisia toimenpiteitä ehdottaisit näiden ajatusten toteuttamiseksi käytännössä?

Opettaja

- Opettaja on edelleen opetuksen tärkein toteuttaja. Siksi opettajan tulee pysyä ajan tasalla jatkuvan koulutautumisen ja itseopiskelun avulla sekä tutkimalla omaa työtään ja kehittämällä sitä. Siihen tarvitaan innostusta, halua uuden kokeiluun ja uskallusta muutoksiin.
- Opetussuunnitelman perusteet ja opetussuunnitelma ovat opettajan opetustyön perusta, joten hän vastaa siitä, että antaa opetusta niiden mukaisesti. On myös tärkeää, että jokaisesta koulusta löytyy aktiivisia opetussuunnitelman kehittäjiä ja uudistajia.

Oppija

- Koska nykyisin korostetaan sitä, että oppilas on oman opiskelunsa subjekti, aktiivinen oppija, tiedon etsijä ja prosessoija, hänen tulee olla mukana oman opiskelunsa suunnittelussa.
- Oppilaiden tulee oppia kunnioittamaan erilaisuutta.

Vanhemmat

- Lapsen kasvun parhaita asiantuntijoita ovat omat vanhemmat. Siksi heidän tietämyksensä on saatava mukaan opetussuunnitelmaa ja HOJKSia tehtäessä.
- Jos opettajan ja vanhempien käsitykset lapsen taidoista ovat erilaisia, tarvitaan yhteistä keskustelua näkemysten yhtenäistämiseksi.
- Sekä vanhempien että opettajan käsitykset oppilaan osaamisesta voivat joskus olla epärealistisia, jolloin on etsittävä voimavaroja ja muiden asiantuntijoiden apua lapsen asioiden yhteiseen pohdintaan.

Yhteistyö

- Jotta opetussuunnitelmasta ja HOJKSista tulee mahdollisimman monipuolisia sekä lapsen oppimisprosessia ja henkilökohtaisia oppimispolkuja tukevia, ne pitää tehdä yhteistyössä vanhempien ja muiden asiantuntijoiden kanssa.
- Oppilaan omia toiveita ei saa jättää ottamatta huomioon tai unohtaa.
- Koulussa vallitseva ilmapiiri ja yhteistyö koko henkilökunnan välillä vaikuttavat ratkaisevasti opetussuunnitelmaprosessien onnistumiseen.
- Koulujen rehtorit ovat pedagogisina johtajina avainasemassa opetustyön kehittäjinä.
- Vuorovaikutustaidot ovat tärkeitä opetuksen suunnittelussa.

Sisällöt

- Opettaja, oppilas itse, vanhemmat ja muut asiantuntijat määrittelevät oppilaan yksilölliset opetukselliset ja kasvatukselliset tavoitteet oppilaan tarpeiden pohjalta.
- Yksittäisten oppilaiden tarpeet vaikuttavat koko luokan ja koko koulun oppilaiden opetuksen ja toiminnan toteuttamiseen.
- Opetussisältöjen painotuksissa on nykyään isoja eroja eri koulujen välillä, mikä ei ole sinällään huono asia, mutta niitäkin tulisi jatkuvasti pohtia ja arvioida.
- Valintojen tekeminen on vaikeaa. Sitä ei voi jättää yksin oppilaan tehtäväksi. Kaikkien osapuolten on syytä yhdessä miettiä moniammatillisessa yhteistyössä, mitkä ovat sellaisia tietoja ja taitoja, joita oppilas varmasti elämässään tarvitsee.

Arviointi

- Oppilaan arviointi on perinteisesti aina kuulunut koulutyöhön, mutta sen lisäksi tulisi arvioida myös opettajan ja muiden kasvattajien osuutta oppimisprosessissa.
- Koko koulun toimintaa, yhteistyötä, opetussuunnitelmaa, oppimisympäristöä ja välineitä tulee arvioida jatkuvasti.
- Erityisopetuksen tuloksellisuuden arvioiminen on vaativa tehtävä. Sen vuoksi onkin mietittävä laadun kehittämisen keinoja ja menetelmiä. Opetuksen tuloksellisuuden ja laadun arvioinninkin tulee olla moniammatillista.

Opetusmenetelmien valinta

- Opettaja on oppimisen ohjaaja, ja oppimisen pitää olla itseohjautuvaa. Oppilaan valmiudet itseohjautuvaan oppimiseen tulee arvioida yksilöllisesti.
- Jokapäiväiset tilanteet pitää hyödyntää opetusmenetelmiä valitessa, jotta opitut tiedot ja taidot yleistyvät eri elämäntilanteissa käytettäväksi.
- Toiminnallisia oppimistilanteita tulee järjestää aina kun siihen on mahdollisuus.

Oppimisympäristö

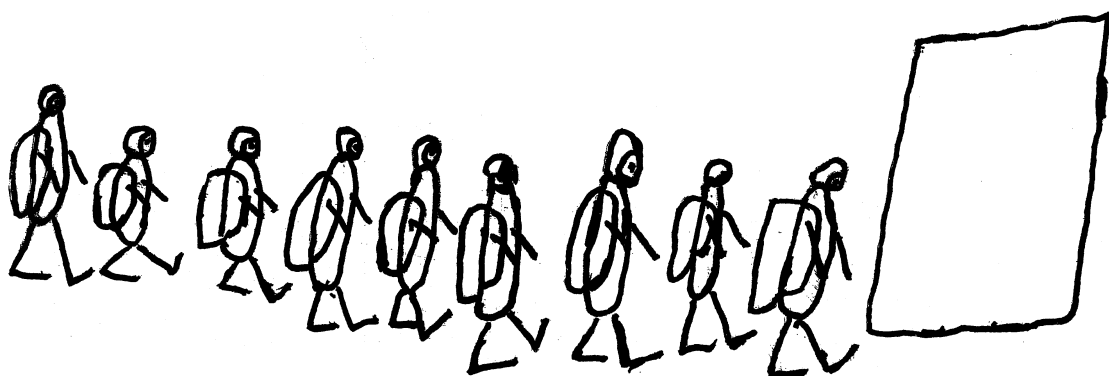
- Jokaiselle lapselle pitää etsiä sopivimmat vaihtoehdot ja vähiten rajoittava ympäristö.
- Oppimisympäristöön kuuluvat myös oppilaat, joilla ei ole oppimisvaikeuksia. Pitää siis arvioida, miten ryhmä tukee erityisoppilaan kehittymistä ja kasvua yksilönä yleisten opetuspalvelujen yhteydessä.

Voimavarat

- Määrärahojen puute vaikuttaa koulujen opetustyön kehittämiseen. Siksi on tärkeää perustella määrärahatarpeet päättäjille erityisopetuksen laadullisten tarpeiden ja kehittämisvaatimusten nojalla.
- Koulussa tulee olla riittävä määrä päteviä opettajia ja avustajia.
- Opetusvälineitä ja tukitoimia tulee olla oppilaan tarpeiden mukaisesti.
- Määrärahaa tulee varata riittävästi opettajien täydennyskoulutukseen.
- Arvokeskusteluissa otetaan huomioon erityyppisten oppimisvaikeuksien näkökulma.

Myös kansainväliset sopimukset ja julistukset painottavat erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden mahdollisuuksia saada opetusta. Niiden yhteisenä sisältönä on, että niissä tunnustetaan jokaisen henkilön oikeus opetukseen. Tämä koskee myös kaikkein vaikeimmin vammaisia henkilöitä. Jotta vammaisten ihmisten oikeudet toteutuisivat, heillä on oltava tehokas koulutus yleisissä kouluissa ja erityisopetusta pitää järjestää tarvittaessa. Jokaisella lapsella ja nuorella, jolla on oppimisvaikeuksia, pitää olla yhdenvertainen mahdollisuus esi-, perus- ja lisäopetukseen sekä perusopetuksen jälkeiseen koulutukseen integroidussa ympäristössä kiinteänä osana yleistä koulutusjärjestelmää. Koulutuksen lisäksi jokaisella oppijalla tulee myös olla mahdollisuus saada tarvitsemansa terveydenhoito- ja kuntoutuspalvelut, ohjaus ammatilliseen koulutukseen ja virkistystoimintaan sekä muut palvelut, jotka auttavat häntä kehittämään kykyjään ja taitojaan mahdollisimman pitkälle ja nopeuttavat sijoittumista yhteiskuntaan.

Koulutuksen tavoitteena on ylläpitää ja lisätä koulutuksellista tasa-arvoa ja ehkäistä syrjäytymistä. Tämä edellyttää opetuksen järjestäjiltä sekä paikallista että alueellista toimintaa ja tiivistä yhteistyötä erityisopetuksen ja yleisopetuk-

sen kesken. On tärkeää, että erityisen tuen tarve todetaan mahdollisimman varhain ja että opetus tukipalveluineen järjestetään oppilaan yksilöllisten tarpeiden mukaisesti. Sen lisäksi tulee pitää huolta koulutuksen nivelvaiheiden toimivuuden parantamisesta siten, että tarvittavat tiedot oppilaasta siirtyvät seuraavaan koulutusvaiheeseen. Tämä edellyttää opetustoimen sekä sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyötä sekä opetuksen ja tukipalveluiden arviointi- ja laatutyön parantamista muun muassa henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman laatimisen ja sen käytön tehostamisen avulla. Opetuksen eriyttäminen ja yksilöllistäminen puolestaan johtavat yhä enemmän siihen, että opettajan toimenkuva muuttuu opetuksen ohjaamisen suuntaan. Oikeus saada opetusta ja tarvittavat tukipalvelut ikäkauden ja edellytysten mukaisesti on turvattu jokaiselle lapselle lainsäädännössä. Opetuksen järjestäjän tulee pitää kasvatuksen ja opetuksen antamista kaikille kuuluvana oikeutena.

Kaikki inhimilliset ratkaisut ovat arvosidonnaisia. Etenkin oppivelvollisuus-koulun tulee välittää opetus- ja kasvatustyössään niitä arvoja, jotka edistävät yksilöllisyyden säilymistä ja vahvistamista. Koulutusjärjestelmässä toimivien henkilöiden odotetaan kunnioittavan oppijoiden erilaisuutta sekä panostavan kasvatusta ja opetustyössään kaikkien tasavertaiseen kohteluun. Lapsuudessa omaksutut arvot siirtyvät aikuisen ihmisen elämään ja mahdollistavat vuorovaikutuksellisen toiminnan yhteiskunnan jäsenenä. Siksi koulutuspalvelut perustuvat ihmiskäsitykseen, jossa tunnustetaan ja tunnustetaan kaikkien oppijoiden kyvyt ja mahdollisuudet.